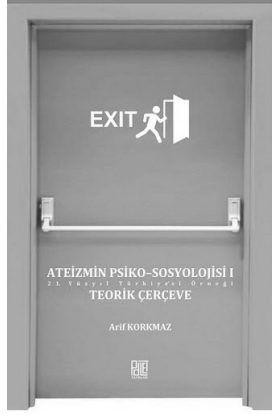

ATEİZMİN PSİKO-SOSYOLOJİSİ

CUMALİ DEMİRBAĞ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Din Sosyolojisi Doktora Öğrencisi
cdemirbag@yahoo.com

Arif Korkmaz, *Ateizmin Psiko-Sosyolojisi I: 21. Yüzyıl Türkiye'si Örneği Teorik Çerçeve*, Konya: Palet Yayınları, 2019, ss: 366.

Arif Korkmaz, *Ateizmin Psiko-Sosyolojisi II: 21. Yüzyıl Türkiye'si Örneği Ampirik Çerçeve*, Konya: Palet Yayınları, 2019, ss: 730.

Ateizm, insanlık tarihi boyunca, insan toplumlarının zihin dünyasında kendine has bir yer edinerek geçmişte tartışılmış, günümüzde tartışılan ve görünen o ki, gelecekte de tartışması devam edecek olan bir olgu profili çizmektedir. Pek çok bilim dalının bazen merkezi, bazen de tali tartışma konuları arasında olmuştur. Ateizmle ilgili tartışmalar hangi ton ve frekans aralığında olursa olsun, bir ateizm problematiği hep olagelmıştır. Bu doğrultuda ateizm hakkında, İlahiyat/Teoloji çevrelerinde de birçok bilim insanı tarafından çeşitli argümanlarla beslenerek pek çok fikir/görüş serdedildiği ve gerek lehte gerekse aleyhte önemli miktarda literatür oluşturulduğu bilinen bir realitedir. "Ateizmin Psiko-Sosyolojisi" isimli bu çalışma teorik ve amprik olmak üzere birbirini tamamlayan iki cilt halinde yayınlanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemine dayanan kapsamlı bir alan araştırması özelliği taşımaktadır. Bu, alanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikleriyle Türkiye'de yapılmış ilk çalışma olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin, örnekleme içinde kamuoyunun/özellikle de bilim çevrelerinde tanınan simaların yer aldığı ateistleriyle-bir kısmıyla yüz yüze bir kısmıyla da sosyal medya üzerinden yazışma yoluyla-görüşmeler yapılarak elde edilen verilere dayanılarak teşekkül ettirilen çalışmanın "**Ateizmin Psiko-Sosyolojisi I: 21. Yüzyıl Türkiye'si Örneği Teorik Çerçeve**" başlıklı birinci cildinde; çalışmanın yöntemi, tarihi arka planı ve kavramsal düzeyde çeşitli çözümleme ve tanımlamalar üzerinde durularak, Emevilerden Cumhuriyete uzanan bir hat üzerinde, ateizmin tarihsel seyrinin izleri sürülmüştür. Giriş ve I. Bölümden oluşan bu cildin Giriş kısmında, teorik çözümleme/çerçeve ortaya konulmuştur. Bu bağlamda konu ve problem, önem ve amaç, yöntem- evren ve örneklem, veri toplama araçları, uygulama ve değerlendirme üzerinde durulmuştur.

Birinci Cildin Birinci Bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve alt başlığı kapsamında Teizm, Deizm, Ateizm, Panteizm ve Agnostisizm hakkında geniş kapsamlı bilgi verildikten sonra, tarihsel çerçeve alt başlığına geçilerek Yahudi, Hristiyan ve İslam tarihinde Ateizmin seyri hakkında bilgi verilmiştir. İlaveten, İslam tarihi alt başlığı detaylandırılarak Emeviler, Abbasiler, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti'nde olgunun boyutları ve beslendiği damarların neler olduğu üzerinde durularak ciddi ve önemli kaynaklar referansında detaylı ve bir o kadar da bütünlük arz eden teorik çerçeve ortaya konmuştur.

Söz konusu çalışmanın alanında bir ilk olduğu "...bilindiği kadarıyla Türkiye'de çağdaş ateistleri konu alan bu nicelik ve nitelikte bir çalışma henüz yapılmış değildir." (C. I, s. 31) ifadesiyle dile getirilmektedir. Araştırmacının ilk olma özelliğine ilaveten, bir ateizm reddiyesi olmadığı gibi, defansif bir zihinde de kaleme alınmadığı ve çalışmanın temel amacının ne olduğu da şu cümlelerde açık olarak belirtilmiştir: "...bu araştırmanın amacı bir ateizm savunusu yada reddiyesi yapmak değildir...21. Yüzyıl Türkiye'sinde

yaşayan bazı ateistlerle gerçekleştirilmiş mülakatlara/görüşmelere dayalı nitel bir araştırmadır ve bu çerçevede bu ateistlerin 'ateist olma süreçleri' ile evrenin ve yaşamın anlamı, amacı, değeri, kimlik, din, İslam, Kur'an, Hz. Muhammed, ahlak, siyaset, bilim, kişiler arası ilişkiler, ötekiler gibi konular hakkındaki görüşlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır." (C. I, s. 31).

Araştırmanın bir teoloji ya da kelam araştırması olmadığı, ateizme antitez geliştirmek gibi bir hedefe sahip olmadığı ve çalışmaya bu anlayışla başlanmadığı ve yol alınmadığı yazarın şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: *"...Bu çalışma bir teoloji ya da kelam araştırması değil, psiko-sosyolojik bir araştırma olma iddiasındadır ve bu nedenle ateistleri 'anlama'ya çalışmanın ötesinde bir başka amacı yoktur. Zira bu araştırma 'Tanrı var mıdır?' sorusunun değil; 'Ateist olma süreci nasıl işlemektedir?', 'Ateistlerin dünya görüşü nedir?', 'Türkiye'de yaşayan bir ateistin ateist olmasına etki eden psikolojik ve sosyolojik /toplumsal faktörler nelerdir?' gibi soruların cevabını bulmayı amaçlamak ve ummaktadır." (C. I, s. 32).*

Veri toplamaya başlamadan önce tüm katılımcıların araştırmanın konusu, araştırmacının kimliği, amacı, yöntemi gibi konularda bilgilendirildiği, görüşmelerin tümünün katılımcıların izni alınmak kaydıyla ses kayıt cihazı marifetiyle kayıt altına alındığı, ses kayıt cihazıyla kaydedilen verilerin yazıya geçirilerek oluşturulan görüşme dökümlerinin tekrar katılımcılara gönderildiği ve bu dökümler üzerinde yeni ekleme, çıkarma ve düzeltme yapmak isteyen katılımcılara bu fırsatın tanındığı, ayrıca düzeltme yapan katılımcıların son düzeltilmiş verilerinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. (C. I, s.36-37)

Araştırmanın alandan toplanan verileri, çoğunluğu "amaçlı örnekleme" ve "kartopu örnekleme" yöntemleri kullanılarak ulaşılan 19'u erkek ve 12'si kadın olmak üzere toplam 31 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmeler ve kayıtlarından elde edilmiştir. Araştırmaya katılan 31 katılımcıdan üçte biri gerçek adının kullanılmasına izin verirken; üçte ikisinin gerçek adının kullanılmasını istemedikleri beyan edilmiştir. Gerçek adının kullanılmasını istemeyen katılımcılar için kod adı kullanılmıştır. Araştırmanın, belgelerin dışında temel veri kaynağı olan (31 görüşme) 10 Ağustos 2017-01 Mayıs 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir (C. I, s. 36-37).

Çalışmanın "Ateizmin Psiko-Sosyolojisi II: 21. Yüzyıl Türkiye'si Örneği Amprik Çerçeve" başlığıyla neşredilen ikinci cildi sahadan elde edilmiş olan bulguların tamamının, -herhangi bir kısıtlamaya gidilmeksizin- yer aldığı kısmı oluşturmuştur. Bu ciltte, katılımcıların demografik ve sosyokültürel profiline dair bilgiler verildikten sonra; "Görüşmelerin nitelikleri" alt başlığı kapsamında, gerçek ve kod adı kullanımı, cinsiyet ve yaş dağılımı, öğrenim düzeyi, doğum yeri ve medeni durum, meslek, gelir ve yabancı dil becerileri, anne-babanın eğitim düzeyi, mesleği ve din/inanç durumu, görüşme türü, süresi ve uzunluğu, görüşme yeri bilgilerine yer verilmiştir.

Ardından ateizmin psiko-sosyolojisi üzerinde durulurken ateist olma süreci ve deneyimi, inançsızlığın psiko-sosyolojisi, kimlik, ahlak, siyaset, bilim, kişiler arası ilişkiler, boş zamanlar gibi ateist olmada rol oynayan hususlar değerlendirilmiştir. Sonra Türkiye’de ateizm ve ateist olmanın sorunları yanında Tanrı ve din/İslam eleştirisi konuları üzerinde detaylıca durulmuştur. Cumhuriyet Türkiye’si ateizmi üzerinde durulurken İlahiyatçı ateistler Arif Tekin örneğinde irdelenmiştir. Bunun için Arif Tekin’in çalışmalarından hareket edilmiş ve herhangi bir değer yargısı öne sürmeksizin objektif bir bakışla incelemeye tabi tutulmuştur.

Ateizmin Psiko-Sosyolojisi adlı çalışmada netice olarak ortaya çıkan bulgularda 21. yüzyıl Türkiye’sindeki ateist yönelimlerin a) din-içi eleştiriler, b) din-dışı eleştiriler olmak üzere iki temel kaynaktan beslendiği kanaatine ulaşılmıştır. (C. II, s. 707) Araştırmanın, elde edilen veriler çerçevesinde, en önemli bulgularından birisinin de teizm eleştirisinin ve deizmin ateist yönelimlerde etkili olduğu yönündedir. Bu doğrultuda araştırma bulgularına göre ateizmin en önemli nedenleri arasında “(1) Teizmin problem ve çelişkileri nedeniyle teizme yönelik eleştiri ve tepkiler. (2) Teistik değerlerle modern/güncel değerler arasındaki kopukluk ve zıtlıklar. (3) Kötülük problemi. (4) Farklı din ve kültürlerle etkileşim” (C. II, s. 707) konuları tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında, araştırmanın bulguları çerçevesinde 21. yüzyıl Türkiye’si ateizmi konusunda şu şekilde bir tipoloji denemesi önerilmektedir: “21. yüzyıl Türkiye’sinde ateizm iki ana yönelime sahiptir: (1) Teolojik ateizm ve (2) bilimsel ateizm. Teolojik Ateizm’in teolojiden beslenen bir din ve daha da özelden İslam eleştirisi üzerinde yükseldiği; bilimsel ateizmin ise daha çok fizik, kimya, biyoloji ve astronomi gibi doğa bilimlerindeki gelişmelerden beslendiği gözlenmektedir.” tespitine yer verilmektedir.

Çalışmada sonuç olarak şu önerilerde bulunulmuştur: “1. Türkiye sosyal bilimler ve din sosyolojisi literatüründe deizm ve ateizm gibi konular hakkında önemli bir eksiklik ve boşluk söz konusudur. Dolayısıyla deizm ve ateizm hakkında özellikle yüksek lisans ve doktora seviyesinde teorik ve ampirik çalışmaların yaptırılması, lisansüstü öğrencilerinin bu alanlarda çalışma yapmaya özendirilmesi ve teşvik edilmesi yararlı olabilir. 2. Türkiye’deki ilahiyat fakültelerinde daha çok İslam dininin/teizminin öğretisi ve savunusu yapılmaktadır. Ancak diğer pek çok olgu için geçerli olduğu gibi teizm de ancak anti-teziyle yani a-teizmle birlikte incelendiğinde gerçekten öğrenilip kavranabilir. Bu çerçevede, Türkiye’deki ilahiyat fakültelerinin lisans ve lisansüstü müfredatında ateizm konusuna da yer verilmesi hatta “ateizm” adlı/konulu müstakil bir dersin okutulması faydalı olabilir. 3. Türkiye’de deizmin ve ateizmin ulaştığı yaygınlık düzeyi ve bu çerçevede deistlerin ve ateistlerin sosyo-demografik özellikleri gibi konuların bilimsel düzeyde analiz edilmesi amacıyla “Ateizm Araştırmaları Enstitüsü” gibi araştırma kurumlarının oluş-

turulması ve/veya "Ateizm Araştırmaları Dergisi" gibi bilimsel yayınların çıkarılması yararlı olabilir." (C. II, s. 708).

Çalışmada araştırmanın sonuçları verildikten sonra geniş/kapsamlı bir kaynakçayla devam etmektedir. Kaynakça mümkün olduğu ölçüde birinci el/temel çalışmalardan oluşmaktadır. Kaynak seçimindeki bu özen ve titizlik çalışmayı önemli kılan hususlardan bir diğeridir. Araştırmanın son kısmına (II. cildin sonu) 60 sorudan oluşan görüşme formu, katılımcıların ve görüşmecilerin niteliklerini ortaya koyan tablolar eklenmiştir. Katılımcılar eklenmiştir ve bunlar arasında Ateizm derneği başkanı Zehra Pala, Ateizm derneği başkan yardımcısı Süleyman Karan, Feriâl Köseoğlu, Ali Nesin, Arda Yazar gibi isimler bulunmaktadır.

Araştırma hakkında son olarak, bilimsel kriterlerle iki cilt halinde hazırlanmış, alanında bir ilk olma özelliği taşıyan ve 1096 sayfadan (I. Cilt: 366, II. cilt: 730 sayfa) oluşan bu çalışmanın gerek alana ilgi duyan okuyucular açısından, gerekse alanla ilgili araştırma yapacak olanlar- özellikle akademik çevre- açısından kıymetli olduğunu, kapsamlı ve nitelikli bir akademik çalışma olduğunu söylemek mümkündür.